

Lilija Limane

Mazo grāmatiņu valdzinājums: miniatūrgrāmatu vēsture un mūsdienas

2008.gadā Cēsu Centrālajā bibliotēkā (CCB) izveidotā miniatūrgrāmatu kolekcija šķiet nozīmīgs fakts Latvijas kultūras dzīvē, jo tā ir pirmā šāda satura kolekcija, kas atrodas savrup no kopējā krājuma, atsevišķā telpā un pieejama apskatei plašākai publikai. Grūti saskatāmo, sīko tekstu lasīšanai var izmantot īpaši aprikotu datoru, kas palielina tekstu uz ekrāna, bet CCB elektroniskajā katalogā var iegūt informāciju par kolekcijas grāmatām. Ekspozīcija ir pietiekama bāze pirmā miniatūrgrāmatu muzeja izveidei Latvijā. Cēsinieku inovatīvais pasākums rosina pārdomāt mazformāta grāmatu lomu garīgo interešu spektrā. Īpaši tādēļ, ka Latvijā pagaidām visai atraktīvās, nereti poligrāfiski eksperimentālās miniatūrgrāmatas nav nedz pētītas, nedz apcerētas.

Kas ir miniatūrgrāmata

Miniatūrgrāmatas kā īpaša grāmatu grupa izveidojusies sava nelielā formāta dēļ un izraisa mākslinieku, ilustratoru, poligrāfijas uzņēmumu, izdevēju un krājēju interesi. Sarunvalodā tās tiek sauktas dažādi (latviešu valodā: minigrāmatas, miniatūrizdevumi, liliputi, kolibri, mazformāta grāmatas, pundurgrāmatas, vācu valodā: *Kleinoden, Kleine Bücher, Puppenbuch, Zwergbuch*). Latvijā pieņemtais un literāri pareizais termins ir miniatūrgrāmata. Lai būtu ērti nošķirt miniatūrgrāmatas no pārējiem iespieddarbjiem un kolekcionāriem būtu skaidri krājuma veidošanas kritēriji, noteikti to standartizmēri. Mūsdienās miniatūrgrāmatu formāts tiek mērīts milimetros. Rietumeiropas zemēs un bijušās Padomju Savienības teritorijā noteikts, ka to augstums un platums nepārsniedz 100x100 mm, bet angļiski runājošās zemēs, tajā skaitā ASV, akceptētais miniatūrgrāmatu maksimālais izmērs ir 76,2x76,2 mm. Atsevišķās valstīs reizēm tiek pieļautas atkāpes, piemēram, Ungārijā miniatūrgrāmatas formāts nav lielāks par 80x80 mm. Kolekcionāru interesi reizēm saista arī izdevumi, kas nedaudz pārsniedz noteikto formātu. Galējā izpausmē izdevēji cenšas radīt pēc iespējas mazāka formāta iespieddarbu. Tiek uzskatīts, ka lasīšanai ērts formāts nav mazāks par 30x40 mm, svarīgs arī burtu lielums — ar neapbruņotu aci lasāmi burti nedrīkstētu būt mazāki par 5 tipogrāfiskajiem punktiem. Grāmatiņām, kas lasāmas ar lupu, ieviests speciāls apzīmējums — mikrogrāmatas. Mikrogrāmatu praktiskais izmantojums ir stipri apšaubāms, tās galvenokārt ir izdevēju eksperimenti, bet grāmatu mīļotājiem — kolekcijas pērlītes.

Miniatūrgrāmatu krāšanas tradīcijas

Miniatūrgrāmatas saista galvenokārt kolekcionāru un grāmatu mīļotāju uzmanību. To vidū ir cilvēki, kurus īpaši interesē grāmatu ārējā forma. Psiholoģiski ļabi saprotama un pamatota ir īpašā attieksme pret ma-

Cēsu Centrālās bibliotēkas miniatūrgrāmatu izstāde

Cēsu Centrālās bibliotēkas miniatūrgrāmatas

zu grāmatu kā priekšmetu — tā saistās ar bērnības atmiņām, saudzīgumu un mīlumu pret mazu un aizsargājamu objektu. Tieši šādā psiholoģiskā kontekstā mazas grāmatiņas daudzu cilvēku apziņā ieguvušas īpašu statusu, reizēm kļūstot par talismanu. Grāmatas mazais izmērs rosina tās izgatavotājus uz fantāzijas lidojumu, spēli, tehniskiem eksperimentiem ar formu un mākslinieciskiem paņēmieniem. Tāpēc miniatūrizdevumiem nereti ir izsmalcināta ārējā apdare. Mazo grāmatu krājēju uzmanību piesaista arī to augstvērtīgā poligrāfiskā kvalitāte.

Nelielās miniatūrgrāmatu privātkolekcijas veido dažī simti, lielākās — tūkstoši. Ginesa rekordu grāmatā reģistrētais miniatūrgrāmatu krājums ietver 5000 eksemplārus. Miniatūrgrāmatu mīļotāji var iesaistīties nacionālās un starptautiskās sabiedriskās organizācijās. ASV tās apvienotas Miniatūrgrāmatu asociācijā (*Miniature Book Society*, dibināta 1983.gadā Ohaijo), kurā darbojas arī dalībnieki no Eiropas. Tā izdod žurnālu "Miniaturbook Journal". Eiropā aktivitātēm bagātākā zeme ir Vācija, vairākās pilsētās darbojas biedrības, piemēram, Berlīnes miniatūrgrāmatu draugu biedrība (*Freundeskreis Miniaturbuch Berlin*), Štutgartes miniatūrgrāmatu kolekcionāru pulciņš (*Sammelkreis Miniaturbuch Stuttgart*) u.c.

Lai apkalpotu kolekcionārus, paverot iespējas viņu vaļaspriekam, šodien daudzi apgādi specializējušies miniatūrizdevumu izgatavošanā. Vairāki lieli specializēti apgādi darbojas Vācijā, to skaitā ievērojamākie ir "Miniaturbuchverlag Leipzig" Leipcigā, "Ars Edition" Minhenē un "Belser Verlag" Štutgartē. Lielbritānijā miniatūrgrāmatas izdod "Liliput press", ASV — "Penguin press" un "The Bronte Press", Šveicē — "Manus

Verlag", Spānijā — "Ediciones Stephane Pailler", Čehijā — "Jan+Jarmilla Sobota", Nīderlandē — "Johan Souverein". Latvijā specializēta apgāda nav, taču miniatūrgrāmatu izdošana nav pārtraukta. Pēdējās desmitgades ievērojami panikusi padomju varas gados no Maskavas centralizēti organizētā un vadītā kolekcionēšana, jo vecie kolekcionāri līdzekļu trūkuma dēļ pārtraukuši aktivitātes, bet jauns kontingents nav izveidojies.

Vēsturiski Latvijā atsevišķi cilvēki devuši ievērojamu ieguldījumu maza formāta grāmatu izdošanā, tomēr neizveidojot noturīgu tradīciju, kā tas noticis citviet. Par miniatūrizdevumiem interesējās Rūjienas grāmatizdevējs Gustavs Bergmanis (1749–1814). Vairāk nekā 100 gadus vēlāk mazformāta grāmatu izdošanai pievērsās Miķelis Goppers (1908–1996), tomēr miniatūrgrāmatas formātam atbilst tikai dažas viņa apgādā "Zelta ābele" klajā laistās grāmatas, jo M.Gopperam nebija mērķa iekļauties standartos, viņš izraudzījās formātu kopā ar mākslinieku atbilstīgi gaumei un mākslinieciskajai izjūtai.

Bibliotēku nostādne

Bibliotēkas parasti nenosaka specifisku miniatūrgrāmatu komplektēšanas un glabāšanas stratēģiju, interese par tām saistīta ar interesi par grāmatas kultūru kopumā, kā arī to saturu un lietišķo izmantojumu. Tāpēc bibliotēku darbiniekiem un grāmatniecības vēsturniekiem nav izteiktas intereses par šo izdevumu krāšanu, sasniedzot pēc iespējas lielākus skaitliskus rādītājus. Bibliotēkās lielākoties netiek veikta miniatūrgrāmatu īpaša uzskaitē un izpēte. Mazais formāts nosaka īpašus glabāšanas apstākļus. Lai nepazustu starp lielā-

ka formāta izdevumiem, šīs grāmatas tiek glabātas stiklotās sekcijās, speciālās kastītēs u.c. Lielajās bibliotēkās miniatūrgrāmatu komplektēšanas profils nav strikti noteikts. Izcili maza formāta izdevumi uzskatāmi par kuriozitāti, tie iekļauti "vizuāli un pēc ārējās apdares interesantu un vērtīgu grāmatu" kategorijā un nonāk reto grāmatu krājumos. Citkārt miniatūrgrāmatas reto grāmatu krājumos nonāk sava senuma, mākslinieciskas vai interesantas ārējās apdares dēļ.

Reizēm bibliotēkas saņem dāvinājumā jau gatavu kolekciju un, ja krājuma organizācija pieļauj kārtojumu pēc kolekciju principa, tās tiek saglabātas nesadalītas. Šāda prakse raksturīga Krievijas lielajām bibliotēkām, tā tiek realizēta arī citās ārzemju bibliotēkās — krājumu organizācijai neraksturīgā kolekciju glabāšana ļauj saglabāt nesadalītas dāvinātās vai bibliotēku vēsturiskās attīstības gaitā izveidojušās kolekcijas. Kā piemērs miniatūrizdevumu jomā minama ASV *Jova City* bibliotēka, kas 1996.gadā saņēma dāvinājumā Šarlotes Šmites kolekciju. Tajā ir apmēram 4000 nosaukumu, kuru izdošanas laika aptvērums ir no 17.gadsimta līdz mūsdienām. To starpā ir 41 Viljama Šekspīra darbu izdevums.

Saskare ar lielākām miniatūrgrāmatu kolekcijām rosina tās dziļāk pētīt, atsevišķās reizēs bibliotēku darbinieki pievēršas to bibliografēšanai un apcerei, sadarbībā ar miniatūrgrāmatu apgādiem un sabiedriskajām organizācijām iekārto izstādes. Apjomīgu pētījumu un miniatūrgrāmatu katalogu izstrādē lielu ieguldījumu devuši vācu pētnieki.¹

Miniatūrgrāmatu kolekcijas vietumis piesaista muzejnieku interesi — grāmatas tiek eksponētas izstādēs, tām tiek iekārtoti specializēti muzeji. Azerbaidžānas miniatūrgrāmatu muzejā Baku ir 4300 eksemplāru, kas atspoguļo bijušās Padomju Savienības tradīcijas. Vitrīna ar mazformāta grāmatīņām apskatāma Gūtenberga muzejā Maincā, apliecinot Vācijas senās miniatūrgrāmatu krāšanas tradīcijas. Berlīnes Centrālā un zemes bibliotēka (*Zentral- und Landesbibliothek Berlin*) 2001.gadā, izmantojot bagātīgo krājumu un piesaistot dalībniekus no Skotijas, Slovēnijas, Ungārijas, Francijas, Krievijas, Ukrainas, sarīkoja starptautisku izstādi, kurā bija eksponēti vairāk nekā 1000 ievērojamākie miniatūrgrāmatu paraugi — senākie, vizuāli interesantākie eksemplāri.

Miniatūrgrāmatu vēsturiskā attīstība

Par atsevišķām mazformāta grāmatām rakstos saņemamas liecības jau no antīkās senatnes. Romiešu autors Plīnijs (*Plinius*, 23–79) min, ka Cicerons (*Cicero*, 106–43 p.m.ē.) esot pārrakstījis Homēra "Iliādu" mikroskopiskā rokrakstā uz pergamenta ruļļa. Viduslaiku karaļņamos un klosteros manuskriptiem reizēm bija kabatas grāmatas funkcija, tie parasti bija liturģiski teksti, dziesmu grāmatas un ilustrētas stundu grāmatas. Zināms Neapoles karalienes ilustrēts stundu lūgšanu grāmatas eksemplārs no 14.gadsimta, kura formāts bijis 50x50 mm.

Vecāko zināmo miniatūrgrāmatu — inkunābulu "Mainzer Diurnalium" (formāts 65x94 mm) — 1492.gadā Maincā sīkā gotiskā rakstā iespiedis Johana Gūtenberga (ap 1400–1468) pēcnieks Pēteris Šēfers (*Schöffer*,

ap 1430–1503). Mazo grāmatu iespēšana jau pirmajos 50 gados pēc Gūtenberga izgudrojuma izplatījās ārpus Vācijas uz pārējām Rietumeiropas pilsētām. Inkunābulu perioda mazformāta izdevumi izgatavoti Ķelnē, Venēcijā, Bāzelē un Parīzē. Pārsvārā iespieda reliģiska saturs kabatas grāmatīņas, vairākkārt izdota lūgšanu grāmatā "Horae Beatae Mariae Virginis".

16.gadsimta tipogrāfijās tika pilnveidoti un ieviesti jauni šriftu veidi. Venēcijas iespiedējs Alds Manūcijs (1449/1450–1515) ieviesa kursīvu, Nīderlandes iespiedēji Elzevīri sāka lietot oktāvformātu. Šie jauninājumi pavēra iespējas miniatūrgrāmatu attīstībai. Elzevīru oktāvformāts gan bija 110x60 mm, tātad nedaudz lielāks par pašlaik pieņemto miniatūrgrāmatu standartu, tomēr formāta samazināšana rosināja citus izdevējus ražot vēl mazākas grāmatīņas. Mazā formātā visbiežāk pavairoja reliģiskas rokasgrāmatas un latīņu klasiķu sacerējumus. Grieķu stundu grāmata iespiesta jau minētajā A.Manūcija tipogrāfijā 51x83 mm formātā. Mazformātā tika laisti klajā arī vācu protestantu sacerējumi.

17.gadsimtā miniatūrgrāmatu formātā sāka iznākt arī tā laika autoru darbi, paplašinājās to izdošanas areāls, sasniedzot Angliju. Ierasti kļuva izdevumi 90x90 mm lielumā, taču tapa arī mazāka formāta darbiņi. 1616.gadā Londonā Džona Teilora (*John Taylor*) spiestuvē izdots reliģisks teksts "Verbum semper iterum" 36x41 mm izmērā. Burtu lējējs un iespiedējs Žans Žanons (*Jean Jannon*, 1580–1635) no Sedanā īpaši aizrāvās ar šriftu izveidi un mazu grāmatīņu izdošanu: izdevumā "La petite Sedanoise" burti samazināti līdz 5,5 punktiem, "Vergil Poeme" un "Psalter" formāta ziņā (30x50 mm) jau tuvojas mikrogrāmatām. 1674.gadā Benedikts Šmits (*Smidt*) Amsterdamā laida klajā C. van Langes (*C. van Lange*) dzejoļi "Bloem-Hofje" 13x9 mm formātā. Tas nebija brošēts, bet ievietots ādas futrālītī ar zeltījumiem un atslēgu. Šis izdevums vairāk nekā 200 gadus saglabāja pasaulē mazākās grāmatas statusu.

18.gadsimtā un 19.gadsimta pirmās puses grāmatniecībā raksturīgas glīti tipogrāfiski veidotas mazformāta izdevumu sērijas, jauninājumi apdarē un iesējuma izveidē, paplašinājās to tematiskais aptvērums. Tika laisti klajā kalendāri, almanahi, bērnu grāmatas, kā arī suvenīrizdevumi. Šajā jomā sāka darboties entuziasti, kam miniatūrgrāmatas bija sirdslieta, piemēram, Anrī Dido (*Henri Didot*, 1765–1852) un Žozefs Barbū (*Joseph Gerard Barbou*) Parīzē, Viljams Pikerings (*Pickering*, 1796–1854) Londonā, Roberts Fuliss (*Foulis*, 1707–1776) Glāzgovā, M.Šolcs (*Scholtz*) Varšavā. 18.gadsimta vidū miniatūrgrāmatas sāka izdot Krievijā — 1736.gadā Pēterburgā iznāca "Galma kalendārs" ("Придворный календарь"). Drīz parādījās ilustrēti izdevumi: 1744.gadā Pēterburgā iznāca varā gravēts "Придворный каледарь" (21x34 mm). Vēlāk šajā nozarē specializējās V.O.Želinskis (*Желинский*) Ziemeļu izdevniecībā (*Северное издательство*) un A.Johansons Dienvidkrievijā. Mazā formātā iznāca apjomīgi sacerējumi. Ievērojama grāmata bija "Kern des Bibels" (1850, formāts 29x46 mm) ar kokgriezuma ilustrācijām, J.H.Hese (*Hesse*) Hallē 1796.gadā izdeva "Biblia" (25x36 mm), Leipcigā laists klajā "Geschmückte Handkalender" (1776, 36x42

mm). Almanahs "London Almanack" tika aizsākts Londonā 1690.gadā un turpināja iznākt līdz 20.gadsimtam.

Populāras bija ceļojumu literatūras sērijas, ko ievietoja kārbīnās vai somiņās, lai tās būtu piemērotas portatīviem nolūkiem, dodoties ceļojumā. 1802.gadā Parīzē izdotā "Bibliothèque Portative du Voyageur" 49 viēnāda formāta sējumiņos (92x68 mm) aptvēra saturiski daudzveidīgu literatūras klāstu no reliģiskās grāmatas līdz pasaules literatūras klasikai un sava laika daiļliteratūrai. Tādējādi mazais grāmatas formāts tika pielāgots praktiskajām ērtībām. Līdz 19.gadsimta vidum miniatūrgrāmatas izgatavoja tipogrāfiskā salikumā vai kā vienotu gravūru.

1869.gadā franču izcelsmes fotogrāfs un litogrāfs G.N.Skamoni (*Skamoni*, 1835–1907) izgudroja tekstu pavairošanas fotomehānisko metodi, izmantojot fotocinokogrāfijas tehniku 47 rindu grāmatiņas "An den Herren Imperator Alexander II" (38x34 mm) izgatavošanā. Metode strauji izplatījās. 19.gadsimtā fotomehāniski pavairota "The smallest English dictionaire in the world" (Glāzgo, 1893, 27x19 mm), raksts tajā reducēts uz 1,5 punktiem, grāmatiņa lasāma ar lupu. Daniela Sandera (*Sanders*, 1819–1897) vārdnīca "Konversationslexikon" 25x31 mm formātā ietvēra 175 000 vārdu uz 465 lappusēm. Grāmatiņa ievietota metāla futrālī ar klāt pievienotu lupu, tā šodien pieejama daudzās bibliotēkās.

20.gadsimta sākumā rekordiste izdevumu skaita ziņā bija tēvzei vairākās valodās "The Lord's Prayer".

20.gadsimtā daudzi apgādi specializējās miniatūrgrāmatu izdošanā. Nāca klajā visdažādākā satura grāmatas — no vārdnīcām un bērnu grāmatām līdz beletristikai un sabiedriski politiskajai literatūrai. Ārvalstīs izdeva praktiskas kabatas grāmatas — kalendārus, vārdnīcas, reliģiskus pamattekstus. Laika ritējumā maza grāmatiņa aizvien vairāk sniedza vizuālu un estētisku baudījumu vienlaikus, tāpēc iecienīti kļuva daiļliteratūras darbu mazformāta izdevumi. Raksturīgi bija sēriju izdevumi. 1900.–1940.gadā populāra bija Leipzigas izdevēja "Verlag C. Bange" sērija "Kleine Bibliothek", kas viēnādās brošētās burtnīciņās (48 lappušu apjomā, 90x60 mm formātā) ietvēra populārzinātniskus apcerējumus par vairākiem simtiem vēstures un literatūras tēmu. Bijušajā Padomju Savienībā mazā formātā izdeva sabiedriski politisko literatūru, marksisma un padomju klasiķus, varas angažēto rakstnieku sacerējumus, tādējādi ar luksus izdevumiem akcentējot šīs literatūras prioritāro lomu sabiedrības pievēršanā valdošajai ideoloģijai. Vienlaikus 20.gadsimtā mazformāta izdevumi demokratizējās, jo to tirāžas sasniedza vairākus desmitus tūkstošus eksemplāru. Mūsdienās miniatūrgrāmatu nav ekskluzīva lieta.

Viena no mūsdienu tendencēm: apgādi sacenšas par maksimālu formāta samazinājumu. 1971.gadā Leipzīgā izdotā "Bilder ABC" 2,5x3 mm vairākus gadus bija mazākā grāmata pasaulē. 1980.gadā to pārspēja Tokijā izdotā vēstures grāmata bērniem "Ari" 1,4 mm kvadrātformātā uz 12 lapām 200 eksemplāru metienā. 1981.gadā izdevniecība "Toppan Printing Company" Tokijā šādā formātā laida klajā tēvzei ("The Lord's Prayer").

Nozīmīgākie Latvijas bibliotēku miniatūrgrāmatu krājumi

Latvijas lielajās zinātniskajās bibliotēkās kultūrvēsturiski un mākslinieciski nozīmīgākās miniatūrgrāmatas iekļautas reto grāmatu krājumos, taču netiek atsevišķi bibliografētas un pētītas. Miniatūrgrāmatu jaunizdevumi retumu nodaļās nonāk ar lielu atlati — ļoti mazas grāmatas, kas izceļas pārējo grāmatu vidū ar īpaši izsmalcinātu apdari vai formas īpatnībām, izdotas nelielā tirāžā vai kā citādi savdabīgas un interesantas pēc ārējās formas vai, retāk, arī satūra.

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas (LAB) darbinieki kā vecāko miniatūrgrāmatu izdevumu min "The smallest English-French dictionary", kas izdota 19.gadsimta 60.gados (formāts apmēram 10x15 mm). Ārējās apdares ziņā ievērojamākiem eksemplāriem piešķaitāms Aleksandra Puškina "Jevģēnija Oņegina" izdevums, kas ievietots brūnas ādas kastītē. Mākslinieciski vērtīgs un interesants ir ermoņikas veidā izgatavots mākslas darbu reprodukciju albumiņš metāla futrālī,

ir vērtīgs un interesants ir ermoņikas veidā izgatavots mākslas darbu reprodukciju albumiņš metāla futrālī,

1831.gadā izdotā "Ceļojumu bibliotēka"

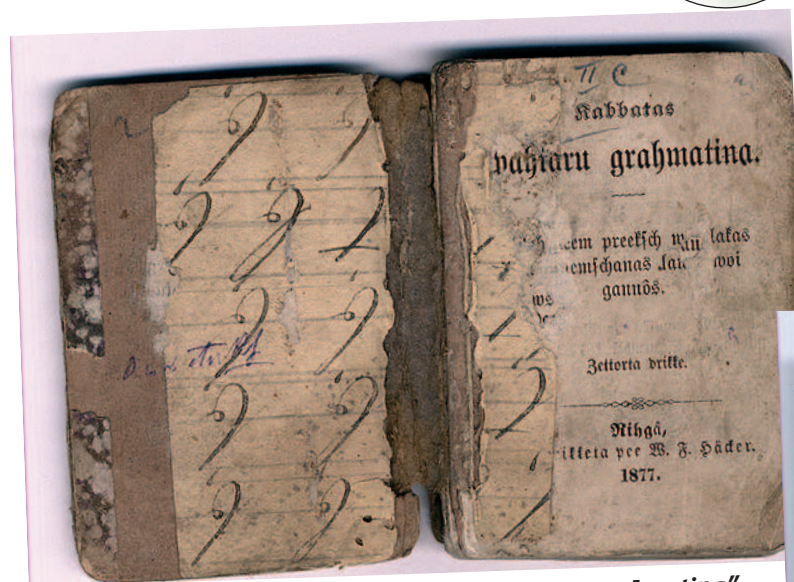

5x5 mm "lielais" tēvreizis izdevums septiņās valodās

D.Sandera "Konversationslexikon" metāla kārbīnā ar lupu

V.F.Hekera izdevniecības "Kabatav paturu grammatina"

Miniatūrvārdnīcas ir ērti izmantojamas ikdienā arī mūsdienās

kurā ievietota arī lupa. Latviešu grāmatniecības vēstures tradīcijas atspoguļo trīs kastītes, kurās atrodas Krišjāņa Barona "Latvju dainu" sējumiņi, bet Vladimira Iljiča Ņeņina darbu maza formāta grezumizdevumi apliecina padomju varas nesēju cieņu pret valsts dibinātāju. Mazformāta grāmatu vidū netrūkst praktiskas ievirzes literatūras, tostarp kalendāru. Kopumā LAB no kopējā krājuma izdalītas apmēram 30–40 miniatūrgrāmatas.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā atsevišķā nodaļījumā glabājas 156 miniatūrgrāmatas. Kolekcijas lepnums — senākie cittautu grāmatniecības paraugi. Kā vecākais izdevums minams "Polonia" (Danciga, 1652). Ar diviem daudzsējumu izdevumiem pārstāvēta "Ceļojumu bibliotēka", kas izdota 1831.gadā un pavisam kopā aptver 46 grāmatiņas. Ar 19.gadsimta beigām un 20.gadsimta sākumu datējami vairāki pasaulē populāri, plaši izplatīti izdevumu paraugi un literatūras grupas: Dantes "Dievišķā komēdija" izsmalcinātā sarkanās ādas vāciņā, vācu klasiskās literatūras darbu izlase un vārdnīcas, tostarp plaši pazīstamais D.Sandera "Konversationslexikon" metāla kārbīnā ar lupu, kalendāri u.c. Austrumtautu grāmatniecību pārstāv nedatēta senebreju Bībele izsmalcinātā apdarē, kas ievietota zeltītā kārbīnā ar lupu, kā arī viena no kolekcijas mazākajām grāmatiņām — Korāns arābu valodā (30x40 mm). Pati mazākā grāmatiņa LNB ir tēvreize 7 valodās (5x5 mm) — viens no miniatūrgrāmatu izdevēju vidū ie-

Krievu miniatūrgrāmatas paraugs

cienītajiem "The Lord's Prayer" izdevumiem. Grāmatā nav norādītas izdošanas ziņas, taču domājams, ka tā izdota 19.gadsimta beigās vai 20.gadsimta sākumā.

Latvijas vācu grāmatniecības vēsturi pārstāv pazīstamā grāmatizdevēja un kolekcionāra, miniatūrizdevumu mīļotāja G.Bergmaņa darbi no sērijas "Bilderkabinet" (1786), kā arī "Rigaer Porte-Monnae-Kalender" (1866). Latviešu valodā mazformāta grāmatniņas sāka parādīties 19.gadsimta 2.pusē. Kolekcijā ir V.F.Hekera (1774–1842) izdevniecības "Kabatas pātaru grāmatniņa" (1877), nedatēts reliģisks apcerējums "Vārds no krusta" (19.gadsimta beigās vai 20.gadsimta sākums), 20.gadsimta sākuma "Latvju dainu" izdevums trīs sējumos. Latvijas Republikas laika miniatūrizdevumi kolekcijā pārstāvēti skopi, galvenokārt ar mākslinieciski izsmalcinātajiem apgāda "Zelta ābele" izdevumiem, no kuriem tomēr tikai nedaudzi iekļaujas miniatūrgrāmatas standartā. Trimdas latviešu grāmatniņas, kas izdotas nometņu laikā līdz 1950.gadam, veido ārēji trūcīgu, uz zemas kvalitātes papīra iespiestu, skopiem estētiskiem līdzekļiem noformētu un plānos vāciņos iesietu izdevumu grupu. To vidū ir atmiņu krājumi, dzejoļi, Ziemassvētku grāmatniņas. Šķiet, trimdas latvieši miniatūrizdevumus gādājuši nevis kolekcionāru priekam, bet trūcīgajos apstākļos sarūpējuši nepieciešamo literatūru ar iespējami mazākiem materiāliem ieguldījumiem. Jaunākais iespiecēdarbs — "Manas pamattiesības Eiropas Savienībā" — izdots Briselē un iepazīstina ar Eiropas Savienības pilsoņa tiesībām.

Padomju grāmatniecībā miniatūrgrāmatu izdošana bija ļoti attīstīta, šādā formātā aktīvi tirāžēja sabiedriski politisko literatūru, marksisma un ļeņinisma klasiķu, padomju funkcionāru, varas angažēto literātu sacerējumus. Pārdesmit greznāko šīs literatūras eksemplāru krievu valodā glabājas LNB "retumos", tostarp daudzi no sērijas "Миниатюрные книги СССР", kas izdoti galvenokārt 20.gadsimta 50. un 60.gados, atspoguļojot attiecīgā laika grāmatu kultūras tradīcijas (1957.gada kalendārs, Maksima Gorkija dzejas (1957), krājums "Поэмы" (1967) sarkanā mākslīgās ādas somiņā).

Cēsu Centrālās bibliotēkas kolekcija

CCB vēstures gaitā izveidojusies neliela miniatūrizdevumu un mazizmēra grāmatu kolekcija, pārsvarā no padomju laika, centralizēti komplektējot latviešu un krievu literatūru, ir arī nedaudz dāvinājumu, kopskaitā ap 90 nosaukumu.² Vismazākais kolekcijā ir 1981.gadā Maskavā izdotais iespiecēdarbs "Olimpiskais gads" ("Год олимпийский '80: советские спортсмены на Олимпийских играх", 56x45 mm, 510 lpp.) un 1986.gadā klajā laistais "PSRS ordeņi un medaļas" ("Ордена и медали СССР", 62x51 mm, 215 lpp.). Vismazākais Latvijas izdevums kolekcijā ir "Liesmas" divvalodu izdevums — Mihaila Šolohova stāsts "Cilvēka liktenis" (58x71 mm).

2008.gada 6.jūnijā uz tikšanos bibliotēkā tika aicināti visi Cēsu miniatūrizdevumu kolekcionāri, kā arī citi interesenti, lai apskatītu nelielo bibliotēkas kolekciju, iepazītos ar jaunākajiem un retākajiem izdevumiem, atzīmētu Cēsu miniatūrgrāmatu sekcijas 25.gadadienu.

Cēsu Grāmatu draugu biedrības miniatūrgrāmatu kolekcionāru sekcija dibināta 1982.gada martā. Biedrībā bija 8 aktīvi miniatūrgrāmatu krājēji, tostarp pilsetā vienīgās grāmatnīcas pārdevēja Velta Riekstiņa, kas pēc labākās sirdsapziņas centās brālīgi sadalīt sekcijas biedriem veikalā ienākušās mazās grāmatniņas. Cēsu grāmatmīļi nu sagaidījuši pensijas vecumu, viņiem trūkst līdzekļu krājumu papildināšanai, daudzi zaudējuši interesi par krāšanu un ir gatavi šķirties no savām kolekcijām, nododot tās sabiedrībai. Tāpēc pēc CCB miniatūrgrāmatu izstādes daudzi cilvēki piedāvāja savas miniatūrgrāmatas. To skaits bibliotēkas kolekcijā strauji auga, rudenī sasniedzot jau 514 vienības.

2008.gada 21.oktobrī notika CCB Miniatūrgrāmatu kolekcijas atklāšana, kas ievadīja bibliotēkas 90 gadu jubilejas pasākumu ciklu, kuru bibliotēka atzīmēs 2009.gada oktobrī. Pasākums veicināja jaunus grāmatu dāvinājumus. Miniatūrgrāmatu krājuma veidotāja Gunta Romanovska katru piedāvājumu izvērtē, no daudziem spiesta atteikties, jo dubleteksemplārus bibliotēka nevar atļauties komplektēt.

CCB direktores vietniece G.Romanovska demonstrē vienu no bibliotēkas savdabīgākajām krājuma daļām — miniatūrgrāmatas

Pašlaik CCB Miniatūrgrāmatu kolekcijā ir vairāk nekā 500 grāmatiņu, kas nav augstākas par 100 mm. Vērtīgākā kolekcijas daļa ir pagājušā gadsimta 40.gados trimdā nelielā metienā izdotās miniatūrgrāmatas latviešu valodā. Kolekcijas senākais darbs — 1861.gadā Florencē izdotais Džovanni Bokačo "Dekameronis". Mazākā grāmatiņa — jau minētā "Manas pamattiesības Eiropas Savienībā".

Cēsu kolekcija sniedz pilnīgu ieskatu Padomju Latvijas laika miniatūrizdevumu klāstā. Šo grāmatu grupu un bagātīgo trimdas latviešu izdevumu kopu raksturo G.Romanovska: "Latvijā miniatūrizdevumus izdeva latviešu un krievu valodā. Dažas grāmatas ir tā laika nodeva: Kārļa Marksa, V.I.Ļeņina un citi darbi ar līdzīgu saturu. Miniatūrgrāmatas ir arī poligrāfiski skaisti izdevumi. Piemēram, Kurta Fridrihsona un Imanta Ziedoņa "Pasāžas", kur mākslinieka flomāstera zīmējuma tehnikā radītos darbus papildina dzejnieka teksts, "Ijaba grāmata" no Ernsta Glika tulkotās Bībeles (1689), Valda Artava "Fifty-fifty", Imanta Ziedoņa "Viddivārpā", enciklopēdija "Rīga". Tikams ir 1984.gadā izdotais tautasdziesmām veltītais trīs grāmatiņu komplekts: Krišjāņa Barona "Par dziesmām un dziedāšanu", Jāņa Petera "Trīs dārgas mantas", "Tautasdziesmas". Skaisti ir Aleksandra Bloka, Aleksandra Puškina, Ivana Turgeņeva darbu izdevumi. Retumi ir trimdas izdevumi. Vismazākā ir Andreja Eglīša grāmata "Dievs, tava zeme deg" (94x58

mm), ko 1948.gadā Minhenē 2000 eksemplāros izdevis F.Vancēvičs. (..) var tikai pabrīnīties, kā šie izdevumi, kas tapuši tik grūtos apstākļos, izdoti nelielos metienos, ir saglabājušies un nonākuši līdz mūsu bibliotēkai. Papīrs 60 gadu laikā ir kļuvis ļoti trausls, katrs neuzmanīgs pieskāriens var grāmatas sabojāt."

Ikkatra iestāde kļūst interesanta gan pašu ļaudīm, gan ceļiniekam ar savdabīgo, atšķirīgo. CCB ar miniatūrgrāmatu kolekcijas izveidi atkāpusies no ierastajiem publiskas bibliotēkas darba virzieniem, bagātinot Cēsu un visas valsts kultūras tradīcijas.

(Lilijas Limanes, Natālijas Kramas un Guntas Romanovskas foto)

¹ Hempel, Siegfried, Walter, Erhard. *Bibliographie der Miniaturbücher*. Leipzig, 2002; Müller, Heinz. *Liliput-Bibliothek, Liliput-Klassiker*. Stuttgart, 1996; Müller, Heinz. *Miniaturbücher der Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart, 1994; Reinhold, Janus. *Miniaturbücher: eine Miniaturgeschichte ihrer Kultur*. Eggingen, 2003.

² Materiāla sagatavošanai izmantotas Guntas Romanovskas publikācijas: Romanovska, Gunta. *Miniatūrizdevumi Cēsīs. Druva*, Nr.76, 19.maijs, 2007, 6.lpp. Interneta resursi: www.edruva.lv; www.biblioteka.lv.